

Nada Colnar

Na napakah se učimo

Povzetek

Ker morajo prevajalci nenehno poglobljati ne le znanje tujih jezikov in poznavanje strok, ampak tudi znanje materinščine, uvajamo novo rubriko, ki jim bo v pomoč pri samolektoriranju prevodov. Prvi zapis je bolj teoretičen, predstavljeni so jezikovne ravnine, na katerih delamo napake pri pisanju v slovenščini, in priročniki, s katerimi si pomagamo pri jezikovnem pregledovanju besedil.

Ko je bila pred leti opravljena anketa v zvezi z vsebino Mostov, se je izkazalo, da bi bilo v revijo koristno vpeljati jezikovni kotiček, kjer bi prevajalcem ponudili jezikovne nasvete, ki bi jim bili v pomoč pri pregledovanju prevodov v slovenščino pred oddajo naročniku. Pri lekturi Mostov naj bi si izpisala nekaj pogostejših napak, predlagala popravke in na kratko razložila, zakaj je kaj napaka in zakaj je predlagana rešitev ustrežnejša, boljša. Ker pa napak ni mogoče obravnavati brez vsakega reda, ampak jih je dobro predstaviti razvrščene v skupine, bo prvi prispevek za novo rubriko nekoliko bolj teoretičen.

Najprej bom na kratko predstavila jezikovne ravnine, na katerih se napake pojavljajo, nato pa našteja še nekaj knjig oz. jezikovnih priročnikov, ki jih je dobro imeti pri roki, ko pregledujemo besedila v slovenščini. Oboje se mi zdi pomembno zato, ker precej prevajalcev ni študiralo jezikov, ampak imajo tehnično ali naravoslovno izobrazbo, zato jim izrazje s tega področja ni tako domače kot »jezikoslovcem« in jim bo krajši teoretični uvod v pomoč pozneje, ko bodo brali jezikovne nasvete, podatki o tem, s katerimi priročniki si je mogoče pomagati pri »samolekturi«, pa bodo zanimivi za vse.

Ko govorimo, pišemo, prevajamo, delamo napake prav na vseh jezikovnih ravlinah, glasovni, besedni, oblikovni, skladenjski, besedilni, čeprav ko govorimo o popravljanju na-

pak v besedilu, najpogostejše mislimo na pravopisne napake, teh se najbrž tudi najbolj zavedamo, zato začnimo z njimi.

Pravopis se ukvarja z zapisovanjem glasov, rabo velikih in malih črk, pisanjem prevzetih besed, rabo ločil, pisanjem skupaj ali narazen in deljenjem.

- Zapisovanje glasov: slovenščina ima t. i. etimološki pravopis, glasove v besedah torej zapisujemo v skladu z izvorom besed, ne v skladu z njihovim izgovorom, vendar so tudi izjeme; po izgovoru pišemo nezvočnike v izpeljankah (iz latinščine) prevzetih besed, npr. *resorbirati* – *resorpcija*, *inskribirati* – *inskripcija*.
- Raba velikih in malih črk: zelo pogosta napaka je pisanje imen praznikov z veliko začetnico; v slovenščini se imena praznikov ali posebnih datumov pišejo z malo začetnico, razen tistih, ki so izpeljana iz priimkov, pravilno je torej *božič*, *dan državnosti*, *silvestrovo*, *ново leto*, *štefanovo*, vendar *Prešernov dan*.
- Pisanje prevzetih besed: prevzeta občna imena ali besedne zveze in lastna imena podomačujemo v izgovoru, oblikoslovju in skladenjski rabi, v pisavi pa ločimo popolno (izposojenke in podomačena imena) in delno poslovenitev (tujke in polcitatna imena); po pravilih za navadne slovenske besede bi morali pisati tudi prevzete tuje besede, kot so *kokakola*, *džus*, *lajkra*, *pica*, *seveda*

pa je najbolje za nove stvari in pojme, ki prihajajo v naše življenje in s tem v jezik, najti ustrezna slovenska imena.

- Raba ločil: ločila so pika, klicaj, vprašaj, vejica, dvopičje, podpičje, pomišljaj, tri pike, vezaj, oklepaj, zaklepaj, poševnica, narekovaj, opuščaj, ponavljaj, deljaj; ločili, ki sta pogosto rabljeni narobe, sta pomišljaj in vezaj, ljudje ju zamenjujejo ali vedno pišejo le vezaj, marsikdo tudi ne ve, da se oba lahko pišeta stično in nestično, v različnih položajih seveda, npr. *Janez Novak – osemdesetletnik*, *avtocesta Ljubljana–Razdrto* (pomišljaj), *črno-bel*, *Šmarje – Sap* (vezaj).
- Pisanje skupaj ali narazen: zanimiv primer so pridevniki na -ski, tvorjeni iz večbesednih imen; pišemo jih skupaj, npr. *dospassosovski* (iz Dos Passos), *aixlesbainski* (iz Aix-les-Bains), *maozedongovski* (iz Mao Zedong), prav tako svojilne pridevnike (na -ov/-ev) iz rojstnih imen, ki imajo dve enoti ali več, kot so Wolfgang Amadeus (*Wolfgangamadeusov*), Lucijan Marija (*Lucijanmarijev*), Domen Vajkard (*Domenvajkardov*).
- Deljenje: pravila za deljenje so znana, zato samo zanimivost; če delimo besedo, ki se piše z vezajem, na mestu, kjer je vezaj, tega lahko (ni pa nujno) prenesemo v naslednjo vrstico, na koncu prve vrstice pa napišemo deljaj, npr. *črno-bel*.

Jezikovne ravnine so **glasovna**, **besedna**, **oblikovna**, **skladenjska** in **besedilna**.

Z glasovi se ukvarja **glasoslovje** ali **fonologija**, nauk o izrazni podobi glasov, glasovnih zvez, besed, besednih zvez, stavkov, povedi, celotnega besedila. Na tej ravnini povzročajo veliko težav neobstojni samoglasniki. Pri občnih imenih in domačih lastnih imenih se še nekako najdemo, pri tujih lastnih imenih pa se nemalokrat zatakne, vendar je tudi z njimi praviloma treba ravnati kot s slovenskimi besedami – če jih prevzamemo s polglasni-

kom, je ta neobstojen in ga v rodilniku ni, tako *München Münchna*, *Basel Basla*, *Eton Etna*, *Nigel Menson Nigla Mensna*, če so prevzeta z npr. e, pa se ta ohranja, zato *Tübingen Tübingena*, *Derendingen Derendingena*. Tudi skandinavska imena na -sen se navadno izgovarjajo z obstojnim e, zato *Ibsen Ibsena*, *Andersen Andersena*.

Besede preučuje **besedoslovje** ali **leksikologija**. To je nauk o besedi nasploh, kaj je, katere vrste je, kako se piše/izgovarja, katere pomene ima, katerega izvora je (etimologija), kako jo delamo (besedotvorje), v katero zvrst spada, kakšno stilno vrednost ima (stilistika), v kakšnih medsebojnih zvezah so posamezne besede (pomenoslovje), so sopomenke, protipomenke, nadpomenke, podpomenke, enakozvočnice, blizuzvočnice, sozvočnice. Del besedoslovja je tudi **frazeologija**, nauk o stalnih besednih zvezah. To so besedne zveze s samostojnim, od sestavljajočih jih besed različnim pomenom. Delimo jih na rekla in rečenice (druge so povedi). Najpogosteje se pri stalnih besednih zvezah motimo tako, da naredimo iz njih nestalne besedne zveze, ker uporabimo napačne sestavine (npr. *denar je sveta gospodar* nam. *sveta vladar*), ali tako, da tujo rečenico kar prevedemo, namesto da bi uporabili domačo z enakim pomenom (*to je bila poslednja bilka*, ki je *kameli zlomila hrbet* nam. *to je sodu izbilo dno* ali *to je bila kaplja čez rob*).

Pomemben del besedoslovja je **besedotvorje**. Besedotvorje uči, kako besede delamo oz. kako tvorjenkam določamo podstavo in obrazilo ter jih ustrezno razumemo. Tvorjenke so: izpeljanke (mizica), zloženke (drevo-red), sestavljenke (prastar), sklopi (seveda). Pogosto nam preglavice dela tvorba pridevnikov na -ski iz tujih lastnih imen, kot so Sevilla (*seviljski*), Bologna (*bolonjski*), Cannes (*canski*), Pistoia (*pistojski*), Allgäu (*allgojski*). Dobro pa je vedeti tudi, da je priponsko obrazilo za vršilca dejanja npr. -(a/i)lec in

-avec, za predmet, stvar, ki dejanje opravlja ali je zanj namenjena, pa -(a/i)lnik, torej je človek *sesalec*, stroj za sesanje prahu pa *sesalnik*, človek je *upravljavalec*, televizijski program pa izbiramo z daljinskim *upravljalnikom*.

Z oblikovno ravnino se ukvarja **oblikoslovje** ali **morfologija**. To je nauk o besednih vrstah, oblikah besednih vrst, njihovem naglasu in vlogah, ki jih imajo v besedni zvezi in stavku. Tudi na tej jezikovni ravnini pogosto delajo težave tuja lastna imena, podobna vprašanja kot pri tvorbi se postavljajo pri pregibanju. Marsikdo se sprašuje, kako sklanjati tuje ime, ki se konča na nemi samoglasnik. Če ta ne odloča o izgovoru črk za č ž š dž in s (pisan s c), ki stojijo pred njim, izginja, torej *Stone Stona*, *Mike Mika*, *Shakespeare Shakespeara/rja*, *Laforgue Laforgua*, vendar *Cambridge Cambridgea*, *Commerce Commercea*. Pogosto vidimo tudi napačno sklanjanje samostalnikov, ki se končajo na i ali y. Če pisni dvoglasnik zaznamuje en sam govorni samoglasnik, se za takim i ali y piše govorni j, torej *Sydney Sydneyja*, *Quai d'Orsay Quai d'Orsayja*, vendar pa *Broadway Broadwaya*, *Lendvai Lendvaia*.

S skladenjsko ravnino se ukvarja **skladnja** ali **sintaksa**. Ta uči, kako se besedne vrste in njihove oblike uporabljajo v povedi in kako se iz besed in besednih zvez ter njihovih oblik delajo večje enote, povedi, in njihove sestavine, besedne zveze, stavki, zveze stavkov. Na tej ravnini delamo celo paletu zanimivih napak, od neujemanja stavčnih členov do rabe napačnih veznikov pri povezovanju stavkov v povedi in neustreznega besednega reda, npr.:

Iz hišice pokukata figurici moškega ali ženske, odvisno od tega, kakšno je vreme. Iz hišice pokuka figurica moškega ali ženske, odvisno od tega, kakšno je vreme. (neujemanje stavčnih členov)

Ustavil ga je policist, ki mu je odvzel vozniško dovoljenje. Ustavil ga je policist in mu

odvzel vozniško dovoljenje. (napačna raba oziralnega veznika)

Stalnih zob je 32, medtem ko je mlečnih le 20. Stalnih zob je 32, mlečnih pa le 20. (napačna raba časovnega veznika)

Starši bi ga naj pripeljali na zbirno mesto. Starši naj bi ga pripeljali na zbirno mesto. (napačen besedni red)

Z besedilno ravnino se ukvarja **besediloslovje** ali **tekstologija**. Preučuje nastajanje besedila, to je jezikovnega sporočila, daljšega od povedi, in njegove zgradbene značilnosti. Ko sestavljamo besedilo, lahko naredimo več napak, besedilo na primer ni prave dolžine, miselno ni pravilno razčlenjeno, v njem ni uporabljeno pravo besedje (npr. glede na zvrst) ali nista upoštevana naslovnik (otroci, strokovnjaki, širša javnost) in prenosnik (govorjeno/pisano besedilo).

V besedilu, ki ga dajem za primer, sta dve napaki; gotovo boste hitro ugotovili, v katero od skupin napak, navedenih v tem odstavku, sodita.

Za ohranjanje in krepitev zdravja sta potrebna zdrava prehrana in zdrav način življenja. Zdrava prehrana zajema uravnoteženo prehrano, ki preprečuje nastanek različnih deficitarnih bolezni, varno hrano, v kateri ne sme biti snovi, ki bi vas spravile ob zdravje, in varovalno prehrano, ki varuje pred tem, da bi vas pokopale civilizacijske bolezni. Pri najpomembnejših pravilih o zdravi prehrani ne gre za zapovedi in prepovedi, temveč so to le priporočila za uživanje večje ali manjše količine tega ali onega živila. Najpomembnejša priporočila so: zmernost, kakovost, raznolikost in uravnoteženost prehrane ter naklonjenost zdravemu načinu življenja.

Zdaj pa še h knjigam. Nekaj jih je tako rekoč »obveznih«. To so *Slovenski pravopis* (SAZU in DZS 1962), *Slovenski pravopis, Pravila* (SAZU in DZS 1990), *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SAZU in DZS 1980–1991), Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*

(Založba Obzorja Maribor 1976), France Verbinc, *Slovar tujk* (CZ 1970). Zakaj je prvi naveden pravopis iz leta 1962, za katerega bo marsikdo rekel, da je gotovo že zastarel, saj se v času naglega splošnega razvoja najbrž dokaj hitro spreminja tudi jezik? Žal je to, dokler ne dobimo slovarskega dela pravopisa, katerega prvi del, Pravila, je izšel leta 1990, zadnji normativni jezikovni priročnik, ki ga imamo. SSKJ je sicer precej mlajši, ni pa normativen; res so v pomoč kvalifikatorji (knjižno, narečno, publicistično, nižje pogovorno ...), vendar ti posamezne besede ali zveze le natančneje določajo, umeščajo, rabe pa ne odsvetujejo ali prepovedujejo tako kot pravopis iz leta 1962, kjer so besede ali zveze, ki so »nepotrebne ali nelepe ali v nasprotju z duhom slovenskega jezika«, označene s puščico (→), v ležečem tisku pa ji sledi boljši, bolj domač izraz, »še večje besedne in slogovne spake in najhujše nebodijihtraba so zaznamovane z ničlo (°)«, »izrazito ljudske izposojenke pa imajo stilistično opozorilo (*)«, da sodijo predvsem v pogovorni jezik in v realistično pripoved«.

Poleg navedenih »osnovnih« priročnikov poznamo še tako imenovane jezikovne bruse. Teh je kar nekaj, nekateri pa jih raje in pogosteje uporabljajo kot prej naštete, najbrž tudi zato, ker so jih pripravili ljudje »iz prakse«, ljudje, ki so sami prevajalci ali lektorji. Največ jih je napisal prevajalec Janez Gradišnik, npr. *Še znamo slovensko?* (Mohorjeva družba 1981), *Za lepo domačo besedo* (Založba Obzorja Maribor 1985), *Slovensko ali angleško?* (Mohorjeva družba 1993). Vodja Delove lektorske službe Janez Sršen je pripravil *Jezik naš vsakdanji* (Gospodarski vestnik 1992); urejen je tako, da so na levi strani napisane

napačne besede in zveze, na desni pa pravilne, le pri nekaterih je dodana kratka utemeljitev. Boris Urbančič, član pravopisne komisije, je avtor dela *O jezikovni kulturi* (Delavska enotnost 1987), zanimivega zaradi obsežnejših poglavij o osebnih in zemljepisnih imenih. Velemir Gjurin – prevajalci ga poznajo s seminarjev OST – je razmišljanja o slovenščini, ki jih je objavljajl v tedniku 7D, zbral v knjigi *Slovenščina zdaj!* (Art agencija 1991). Zelo zanimiva pa je tudi knjiga *Jezikovno razsodišče 1980–1982* (Založništvo tržaškega tiska, Založba Drava 1984), kjer so zbrani izjave te delovne skupine, ki je v prejšnji državi delovala v sekciji Slovenščina v javnosti pri SZDL, in odmevi nanje.

Tako, teorije naj bo za začetek dovolj, praksa pride na vrsto v naslednji številki. V njej se bom podrobneje lotila besedoslovja z besedotvorjem, mogoče začinenega z nekaj frazeologije – v upanju, da vse to moje početje ne bo bob ob zid in da ne rinem z glavo skozi steno in bo ta jezikovni kotiček ljudem res v pomoč, da se naučijo ločevati zrnje od plevla.

Literatura

- Slovenski pravopis, SAZU in DZS, Ljubljana 1962
 Slovenski pravopis, Pravila, SAZU in DZS, Ljubljana 1994⁴
 Slovar slovenskega knjižnega jezika, SAZU in DZS, Ljubljana 1980–1991
 Jože Toporišič, Nova slovenska skladnja, DZS, Ljubljana 1982
 Jože Toporišič, Enciklopedija slovenskega jezika, Cankarjeva založba, Ljubljana 1992
 Jože Toporišič, Slovenska slovnica, Založba Obzorja, Maribor 1984²